

Vjerovati u nesigurnu objektivnost?

Uz dvjestotu obljetnicu rođenja S. Kierkegaarda

*Ivan Macan**

Prije 200 godina, 5. svibnja 1813. rodio se u Kopenhagenu danski filozof, esejist, teolog i socijalni kritičar Søren Aaby Kierkegaard. Njegov život nije obilovao velikim izvanjskim događajima, ali mu je unutrašnjost bila puna konflikata. Bio je duboko religiozan čovjek, trajno u potrazi za »istinskim« kršćanstvom.

Bio je sin veletrgovca Michaela Pedersena Kierkegaarda. Premda je potjecao iz siromašne obitelji, otac mu se u Kopenhagenu obogatio trgovanjem vunom. Bio je posljednje dijete od sedmero, od kojih su svi (tri kćeri i dva sina) rano umrli, osim starijega brata Petera Christiana koji je postao protestantski biskup i političar. Otac, strogo religiozan i introvertiran čovjek, vršio je velik utjecaj na mladog Sørrena.

Nakon mature upisao se na sveučilište u Kopenhagenu i studirao filozofiju i protestantsku teologiju. Studije je završio s 27 godina s državnim ispitom kao kandidat teologije. Godinu kasnije postiže stupanj magistra s disertacijom *Pojam ironije s trajnim pogledom na Sokrata*. Nakon studija preselio se u Jütland gdje je njegov otac, kao čuvar ovaca, proveo djetinjstvo. To je mjesto bilo važno za njegov unutarnji život, jer je tamo njegov otac zbog svoga siromaštva prokleo Boga, a to je tijekom cijelog života teretilo njegovu savjest, čime je tumačio mnoge udarce sudbine.

Kad mu je bilo 24 godine (1837.) upoznaje tek četrnaestogodišnju djevojčicu Reginu Olsen, koja je — uz njegova oca — vršila snažan utjecaj na njegov život i stvaranje. Premda su se kasnije zaručili, do braka nije nikad došlo. Glavni je razlog bio njegov prijašnji navodno »grješni život« (*vita ante acta*) i misao da bi brak bio u protivnosti s njegovim životnim poslanjem. Zapisao je da je u to vrijeme »neopisivo mnogo patio«. Velik mu je udarac zadala činjenica da se Regina dvije godine kasnije udala za Johanna Fredericha Schlegela, što je Søren smatrao »nevjernošću«.

Godine 1841. preselio se u Berlin gdje je slušao Schellingova predavanja i počeo raditi na svome djelu *Ili — ili*. Nezadovoljan Schellingom, vraća se u Kopenhagen. Sva je svoja djela Kierkegaard napisao u razdoblju od 1843. do

* Prof. dr. sc. . Ivan Macan, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb. Adresa: Jordanovac 110, pp 169, 10001 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: imacan@ffdi.hr

1855. (kada je umro). Mnoga je djela izdavao pod pseudonimima, ne toliko da bi prikrivio svoje autorstvo (što se u Kopenhagenu moglo brzo otkriti), nego da pokaže svoj unutrašnji odmak od mnogih sadržaja u kojima nije uvijek izricao vlastito uvjerenje. Djela mu se mogu podijeliti na pjesničko–filozofska (izdavana uglavnom pod pseudonimima) i religiozna. Djelo *Ili — ili*, koje ga je naglo učinilo poznatim, izdao je pod imenom Viktor Eremita, a djelo *Strah i drhtanje* pod imenom Johannes de Silentio. To je djelo kao lirska proza zapravo meditacija o Abrahamu i Izaku iz biblijske povijesti. Čovjek koji iz etičkoga stadija prelazi u religiozni treba se izdići nad sve općenito jer je kao pojedinac važan te jedino Bogu duguje poslušnost. Zato Kierkegaard hvali Abrahama koji je bio spreman na Božju zapovijed žrtvovati sina Izaka.

Kierkegarda smatraju začetnikom takozvanog egzistencijalističkoga pokreta, filozofskog smjera koji je bio osobito snažan u prvoj polovici 20. stoljeća. U njemu se pozornost najviše usmjerava na čovjeka pojedinca, očito kao reakcija na njemački apsolutni idealizam u kojem se čovjek pojedinac potpuno gubi. Za Kierkegarda egzistirati znači ostvariti samoga sebe putem slobodnoga izbora između alternativa, kroz samo–opredjeljenje i samo–zalanje. Egzistirati, prema tome, znači postati sve više individualan i sve manje član neke skupine. To znači, moglo bi se reći, nadilaženje transcencije u korist individualnosti. Čovjek svoju istinsku bit ne ostvaruje prema tome koliko nadilazi svoju partikularnost i postaje samo promatrač svakoga vremena, a njegova egzistencija samo moment u životu sveopće misli, kako to zastupa hegelijanizam za koji Kierkegaard nije gajio osobite simpatije. Za njega je čovjek »egzistirajući individuum« koji se ne želi utopiti u neku općenitost, kako god je shvaćali.

Taj egzistirajući individuum odlikuje se slobodnim izborom, kad slobodno bira jednu alternativu, a odbacuje drugu. Postoji velik jaz između čovjeka i Boga, a taj se jaz ne može premostiti dijalektičkim mišljenjem, nego samo skokom vjere, voljnim činom kojim čovjek samoga sebe stavlja u odnos prema Bogu i taj odnos slobodno određuje kao odnos stvorenja prema Stvoritelju, kao odnos ograničenoga pojedinca prema transcendentnome Apsolutu. Kierkegaard želi pridobiti ljude da uvide svoju egzistencijalnu situaciju i velike alternative s kojima su suočeni. Zato smatra da spekulativna filozofija radikalno krivo tumači ljudsku egzistenciju.

Kierkegardovi filozofski problemi nastaju iz njegova vlastita života, u tom smislu da se oni pojavljuju u obliku alternativa koje se predočuju njegovu vlastitu osobnom izboru, izboru koji uključuje radikalno samo–zalanje i slobodno opredjeljenje. Njegova je filozofija, takoreći, življena filozofija. Jedan je od njegovih prigovora hegelijanizmu da se po njemu ne može živjeti. Njegovu osobnost tumače kao spoj sjete, tjeskobe, rastrganosti i vedrine, životne radosti i ironije. U njemu su se često izmjenjivale depresija i uzbuđenje, a njegov osjećajni život ponajviše je svoj izražaj našao u njegovoj filozofiji. Nije priznavao nešto čvrsto, objektivno, dovršeno. Sve je kod njega u pokretu, nastajanju. Sigurnost istine nalazi u subjektivnosti, u egzistenciji koja nastaje, u skokovitome razvitku. Nje-

mu nije bitna apstraktna spoznaja jer istina je subjektivna, ona vrijedi za vlastitu osobnost. Istina je stvar vjere, osobnoga osjećaja, čak strasti i interesa.

Naša su mišljenja ponajviše diktirana onim »misli se«, naše emotivne reakcije onim »osjeća se« i naše djelatnosti socijalnim konvencijama okoline. Uzevši da je to slučaj može se reći da svatko misli, osjeća i djeluje kao član onog »Se«, kao član neosobnoga kolektiviteta, više nego kao ovaj određeni pojedinac. Najviše je samo–ostvarenje pojedinca »staviti sebe u odnos s Bogom, ne kao univerzalne, apsolutne Misli, nego kao apsolutno Ti«.

Nasuprot Hegelovoj dijalektici Kierkegaard izlaže svoju dijalektiku, koja je radikalno različita od Hegelove, u teoriji o tri stadija ili tri sfere. Na prvom je mjestu proces kojim se duh aktualizira u obliku individualnosti, egzistirajuće individue, ne u obliku sveobuhvatnoga univerzalnog. Na drugom se mjestu prijelaz od jednog stadija u sljedeći izvršava ne mišljenjem, nego izborom, činom volje, a taj je čin skok. Nije pitanje u nadvladavanju antiteze procesom pojmovne sinteze: to je izbor između alternativa i taj je izbor voljno samo–zalaganje čitava čovjeka.

Prvi, estetski stadij, primjer mu je don Juan, obilježen je odsutnošću fiksnih univerzalnih moralnih mjerila i određene religijske vjere te prisutnošću težnje za užitkom na čitavoj ljestvici emotivnog i osjetilnog iskustva. Otvoren svakom emocionalnomu i osjetnomu iskustvu, estetski čovjek, crpeći nektar iz svakoga cvijeta, mrzi sve što ograničava njegovo polje izbora i nikad ne daje određeni oblik svome životu ili, bolje, oblik njegova života njegova je prava bezobličnost, samo–osipanje na razini osjetila. Čovjekova duševno–tjelesna zgrada je »duh«, ali on u tom stadiju radije boravi u »podrumu«.

U drugom, etičkome stadiju, simbol mu je Sokrat, čovjek prihvaća određene moralne standarde i obveze. Kao jednostavan primjer prijelaza od estetske na moralnu svijest za Kierkegarda je čovjek koji se odriče zadovoljenja spolnoga nagona u smislu strastvene privlačnosti i ulazi u stanje braka, prihvaćajući njegove obveze. Brak je, naime, etička institucija, izraz općeg zakona uma. U tom stadiju čovjek postaje »tragičnim herojem«, poput Sokrata i Antigone koji žrtvuju svoj život u obranu nepisanoga prirodnog zakona. Etički čovjek ipak ne poznaje grijeha jer može računati s ljudskom slabošću, no misli da ona može biti nadvladana jakošću volje, rasvijetljene jasnim idejama. Svijest o grijehu stoga je antiteza etičkomu stadiju, koja se nadvladava jedino činom vjere, stavljanjem sebe u odnos s Bogom.

U trećem, religioznom stadiju, prototip mu je Abraham, čovjek vjere izravno stoji u odnosu prema osobnom Bogu čije su zapovijedi apsolutne i ne mogu se mjeriti jednostavno mjerilima ljudskoga razuma. Primjer je Božja zapovijed da Abraham žrtvuje vlastitoga sina Izaka samo radi poslušnosti toj zapovijedi. Kierkegaardova dijalektika nije kontinuirani proces. Prijelaz od jednoga stadija na drugi vrši se izborom, samo–zalaganjem, a ne neprekidnim procesom pojmovnoga posredovanja. Vjera je skok, ona je smion pothvat, rizik, samo–opredjeljenje za objektivnu nesigurnost. Bog je transcendentni Apsolut, apsolutni Ti, a ne neki objekt čija se egzistencija može dokazati. Bog samoga sebe objavljuje ljudskoj svijesti u smislu da čovjek može postati svjestan svoga grijeha i otudenja

te svoje potrebe za Bogom. No čovjekov je odgovor izazov, čin vjere u Biće koje stoji iznad dohvata spekulativne filozofije. I taj čin vjere nije nešto što se može izvršiti jedanput zauvijek. Mora se trajno ponavljati. Dok u estetskome stadiju vlada uživanje, igra mašte, u etičkome ozbiljnost života, životna »odluka«, u religioznom stanju vlada tjeskoba, napetost, trpljenje, jer — po njegovu doživljaju — apsolutno je zapravo »okrutno« jer zahtijeva sve i potpuno. No ta se tjeskoba prevladava u vjeri.

Ovdje su, dakako, navedene samo neke misli toga »Danskog Sokrata«, kako su ga nazvali, no one su u mnogo čemu i danas aktualne te mogu potaknuti na razmišljanje o vlastitim stavovima, pogotovo kršćane o stavovima osobne vjere. Često se čuje kako se govori o današnjoj krizi vjere, upravo među vjernicima. Zato je papa Benedikt XVI., proglašujući »godinu vjere«, pozvao na buđenje vjere. Kierkegaard nas je već davno upozorio da je vjera čin osobnoga opredjeljenja koje se i ne mora oslanjati toliko na razumske uvide, koliko kao živa potreba vlastitoga usavršavanja na putu traženja spasenja. Možemo razmisliti u kakvom se životnom stadiju sami nalazimo. Utapamo li se u onaj bezlični »tako se (danas) misli, djeluje, živi« ili smo spremni učiniti sudbonosni »skok« u »objektivnu nesigurnost«, kad zataje mnogi pametni razlozi? Tako dolazimo do svoje »subjektivne« istine koja ipak nosi naš svakodnevni život.